EEN VERLOREN SCHAAP TERECHT.

DOOR

C. M. PLEYTE.

Den 4^{den} April 1888 ontving het Rijks Museum van Oudheden te Leiden van het Zeeuwsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen een van tufsteen gehouwen daemonenkop ¹ in bruikleen, voorzien van grooten horens, bolle wangen, uitpuilende oogen, gekroesde haren, ringbaard, knevels en slaglanden in boven- en onderkaak, die ons aanstonds aan de bekende Garuḍa-figuren van Tjandi Panataran in Kēdiri deed denken. Blijkens den in het zeer dikke achtergedeelte van den ongeveer 300 Kg. zwaren steenklomp uitgehouwen rand kon het voorwerp moeilijk als iets anders dan als een sluitsteen boven een ingang of venster van een bouwwerk uit de Hindoe-periode beschouwd worden, doch bij de overdracht werd alleen medegedeeld dat het afkomstig was uit de dèsa Padjarakan in de Residentie Probolinggo en door een der schepen van de reederij Zeylen en Derker werd aangebracht.

Natuurlijk rees de vraag van welk bouwwerk het deel kon uitgemaakt hebben en deze begon nog sterker te spreken, toen, thans ongeveer drie jaren geleden, de afdeeling der Nederlandsch-Indische oudheden van voornoemd Museum opnieuw werd geordend, bij welke gelegenheid dit merkwaardige stuk een betere plaats erlangde en duidelijker zichtbaar werd tentoongesteld. A priori mocht, den omvang van den steen in aanmerking genomen, wel vastgesteld worden, dat de tegenwoordige Javanen, die den kop naar hun smaak opschilderden, dezen niet ver hadden weggesleept, zoodat de richting waarin het onderzoek naar de herkomst ervan geleid moest worden daardoor eenigszins werd bepaald. Immers in de nabuurschap van Padjarakan bevindt zich slechts één tempel, de wegens zijn rondbouw zoo merkwaardige, uit baksteen opgetrokken

¹ De kop is gemerkt: I. M. Z. G. 134a.

Tjandi Djaboeng, welk feit het vermoeden wettigde dat de kop aan dezen was ontroofd. Het ontbrak ons destijds aan voldoende tijd om een nader onderzoek dienaangaande in te stellen en de zaak bleef rusten, totdat wij die dezer dagen weder ter hand konden nemen, hetgeen ons de overtuiging schonk, dat onze zienswijze bleek juist geweest te zijn.

Ter beschikking voor ons onderzoek hadden wij, behalve de uitstekende photographie door den heer van Kinsbergen ¹ van dezen Tjandi vervaardigd, een schilderij van Sieburg in 's Rijks Ethnographisch Museum aanwezig ², die beiden een duidelijke voorstelling van dezen tempel geven en waarop dadelijk te zien is, dat boven de blinde vensters van den gevel daemonen prijken, wier koppen volkomen met den onderhavigen, zelfs tot in de kleinste bijzonderheden overeenstemmen doch waarop het sluitstuk boven den ingang ontbreekt. Insteede daarvan ontwaart men thans een vierkante opening. De randen daaromheen bleven evenwel intact en deze kunnen, wijl zij nog de overblijfselen vertoonen van een haardos en klauwen gelijk de aanwezige monsters die bezitten, slechts rond een kop geheel gelijk aan hnnne koppen gesloten hebben. En dat dit werkelijk het geval geweest is, blijkt uit de hoewel zeer slechte afbeelding van Tjandi Djaboeng, die men bij Raffles aantreft, waarop de kop boven den ingang nóg voorkomt. Deze was ook nog ter plaatse toen de heer van Hoëvell dertig jaar later deze plaats bezocht ³. Bovendien vond hij de thans gebroken houten trap, die naar den ingang voert in goeden staat. Omstreeks het midden van de 19^e eeuw was de kop dus nog op de oude plaats aanwezig. Evenwel toen de heer Verbeek den bouwval bezocht waren de trap gebroken en de kop verdwenen. Vermoedelijk heeft de laatste bij zijn val uit den gevel de trap verbrijzeld, waarna inwoners van Padjarakan, die den kop op den grond vonden liggen, dezen hebben medegenomen en hem later aan een der scheepskapiteins van Zeylen en Derker verkocht.

Jammer genoeg zijn bij de photographieën van den heer van Kinsbergen evenmin als bij de beschrijving van den heer Verbeek ⁴ maten opgegeven, anders ware dadelijk na te meten of de kop in

¹ Van Kinsbergen, Photographisch Album, Pl. 210.

² Sieburg, Schilderij N°. 31.

³ Van Hoëvell, Reis over Java, Madoera, en Bali, Dl. II, blz. 157.

⁴ Verbeek, Oudheden van Java, Verh. Bat. Gen. v. K. en W., Dl. XLVI, blz. 311.

de opening past. Dit zij thans den welwillenden lezer, die Tjandi Djaboeng bezoekt, overgelaten, waartoe wij de afmetingen van den kop hier mededeelen. De hoogte en breedte en diepte bedragen M. 0.88, M. 0.90 en M. 1.20, de dikten over den trapvormig uitgehakten achterkant van boven naar beneden gemeten, M. 0.31, M. 0.18, M. 0.19 en M. 0.21 en de breedten der treden in dezelfde volgorde M. 0.32, M. 0.23 en M. 0.22, terwijl het bovenvlak M. 0.43 breed is.

Ten slotte nog een enkel woord over de beteekenis van den kop, in den aanhef door ons als Garuḍa-kop aangeduid. Aangezien de heer Verbeek in zijn beschrijving van Tjandi Djaboeng hetzelfde voorwerp Banaspati noemt, moet alsnog worden uiteengezet, waarom wij die benaming niet overnemen. De reden hiervan is deze. Alle in de laatste jaren verschenen beschrijvingen van tempelruïnen duiden de daemonenkoppen, welke men veelvuldig boven deuren en vensters daarvan aantreft, eenvoudig met het woord *banaspati* aan, hoezeer zij onderling ook mogen verschillen. Welke daemon in het bijzonder met dezen naam door hem, wien het vaderschap dezer benaming toekomt, werd aangeduid, is reeds vergeten en tegenwoordig wordt zij coram op alle daemonenkoppen zonder onderscheid, die als sluitstukken fungeeren, toegepast. Zij mogen een breeden, smallen of spitsen muil hebben en deze mag slaglanden of lotusbloemen vertoonen, zij mogen horens dragen of een kroon, om het even, *banaspati* is het geijkte woord. Verklaren doet de benaming, die slechts „heer der geesten” beteekent, niets, daar er noch een god noch een duivel bekend is, die dezen naam voert. Vermoedelijk heeft men er oorspronkelijk dan ook alleen het begrip van wachter mede willen uitdrukken, doch dan ware het beter geweest daarvoor het algemeen gangbare *rākshasa* te bezigen, daar voldoende bekend is dat *rākshasa*’s in tal van verschillende gedaanten worden voorgesteld. Het wordt dan ook hoog tijd dat *banaspati* uit de terminologie onzer Indische archeologen verdwijne, daar dit woord, gelijk thans het geval is, aanleiding tot verwarring geeft. De daemonen-figuren van Tjandi Kali Bëning bijvoorbeeld worden eveneens *banaspati* genoemd en gelijken evenveel op den ter sprake gebrachten kop, als koeien op paarden. Het is dan ook niet aan te nemen, dat de oude Javanen al de verschillende koppen gelijkelijk hebben benoemd, integendeel zij zullen daarvoor wel evengoed bijzondere namen hebben gehad als de tegenwoordige Baliërs die bezitten, welke aan iedere *karang*, gelijk zij ge-

houwen ornamenten collectief noemen en waaronder ook daemonen-koppen voorkomen, naar den aard van wat het versiersel voorstelt, een eigen naam geven. Daar nu de Baliërs monsters als waarvan de besproken kop deel heeft uitgemaakt Garuḍa noemen en op de Tjandi Panataran geheele reeksen van gedrochten met dezelfde koppen en van vleugels en achterpooten in den vorm van hanepooten voorzien, voorkomen die moeilijk iets anders kunnen zijn dan Garuḍa's, daar zij om en om met Nāga's, hunne erfvijanden, afwisselen, ligt de gevolgtrekking voor de hand, dat de kop in kwestie een Garuḍa-kop is, waarop de naam banaspati derhalve allerminst past.